

Családi pótlékról, szociálpolitikáról és balliberalizmusról

Némileg gondolkodtam, hogy válaszoljak-e *Németh György* és *Lakner Zoltán Lehel* cikkére. Egyrészt a családi pótlékról szóló vitát némileg kinyitották egyfajta általános társadalom- és szociálpolitikai vitává, amire részletesen válaszolni ebben a műfajban már terjedelmi okokból is nehéz. Másrészt mindkét cikk (különösen Lakner) hangnemét tekintve már túl van a szakmai vita keretein, a balliberalizmus feletti fennhéjázó megnyilvánulásait nehéz még értelmezni is. De úgy gondolom, hogy talán egy próbát még megér, s törekszem az elmondottakra, s nem az elmondók személyére válaszolni.

Szociálpolitikáról és politikáról

Hogy tisztán lássa az olvasó a jelenlegi vita háttérét, érdemes egy kicsit kitekinteni a társadalom- és szociálpolitika világára. Az állam mindig és mindenhol beavatkozott valamilyen módon a társadalom életébe, ezt teszi olykor meghatározott problémák megelőzésére vagy kezelésére, illetve teszi ezt valamilyen társadalmi ideál megvalósulása érdekében. Ebben a beavatkozásban mindig vannak vezérlő elvek (szabadság, egyenlőség, szolidaritás, igazságosság, stb.), de ezen elvek gyakorlati tartalma és egymáshoz viszonyított helyzete mindig is társadalmi és szakmai viták tárgya volt. Alapvetően három nagy ideológiai rendszer jött létre, a liberalizmus, a szocializmus és a konzervativizmus. Tiszta modell formájában ritkán találkozunk velük - a liberalizmus leginkább az USA társadalmi rendszerét jellemzi, a szocialista megközelítés pedig a skandináv államokat jellemzi, a konzervatív elvekhez talán Németország áll a legközelebb. A legtöbb állam valamilyen kevert formában alkalmazza a három irányzat szemléletét és eszközeit: a magyar szociálpolitika rendszer sok elemében tartalmaz liberális (rászorultság-függő) és szocialista rendszerekre jellemző elemeket (ilyen pl. a családi pótlék, mint alanyi jogon járó, univerzális ellátás) is, de az elmúlt években deklaráltan a keresztény-konzervativizmus egy sajátos magyar változatát próbálta megvalósítani.

Hogy melyik megközelítés miként működik, az függ az adott történelmi korszak társadalmi közegétől, a társadalmi problémáktól és az állam gazdasági helyzetétől, pont ezért a legtöbb országban a szociálpolitikai intézkedések néhány évtizedes ritmusban hol egyik, hol a másik irányba tolnak el. Én a tanulmányaim és a szakmai tapasztalataim alapján azt gondolom, hogy bár sok problémát másképp látunk, ezek a szemléletek egymást kiegészítő és nem egymást kizáró módon is működtethetők, hiszen minden elméleti megközelítés reflektál olyan jelenségekre, melyekre más megközelítések kevésbé fogékonyak.

Mindkét szerzőtől megkaptam a magamét azért, mert a *„szociálpolitikus-szociális munkás szakma nagy problémája, hogy ideologizált, társadalommérnökösödő attitűdöt tett magáévá”*. De a helyzet az, hogy **minden- társadalom vagy szociálpolitikai beavatkozás egyfajta társadalom-mérnöki attitűddel történik**. A jelenlegi kormányzat is kőkeményen ezt csinálja, csak más eszközöket és célcsoportokat preferál ebben, az ideálja pedig deklaráltan egy keresztény-konzervatív, tradicionalista társadalomkép. Így a balliberális ideológiai kötődést számon kérni egy másik ideológiai elkötelezettségű rendszerben teljesen értelmetlen. Különösen, mert a szociálpolitikában nincs olyan, hogy *„balliberális”*, mert ez egy fogalmi paradoxon: a klasszikus baloldali ideológia a magas fokú újraelosztásban hisz, míg a liberalizmus pont az ellenkezőjében. Szóval: bagoly mondja verébnek, hogy nagyfejű.

Visszalépve egy kicsit a családi pótlék témához: Németh Györgynek abban igaza van, hogy a családi pótlékról szóló vita valóban kampánytémává emelkedett. Ezzel azonban nincs egyedül, jelen pillanatban a jelenleg kormányzó és az ellenzéki erők számos társadalmi, társadalompolitikai kérdést emelnek be a kampányba – mert egy kampánynak erről kell(ene) szólnia, nem a nonstop Gyurcsány-show-ról. Sőt, megvizsgálva az Orbán-kormány elmúlt 12 évét, a kormányzás eddig is jelentős mértékben tematizált kampányszerűen társadalmi problémákat a hajléktalanságtól a gyermekvédelminek titulált LGBTQI jelenségig.

A politikai kampány jelenségének értelmezéséhez tudni kell, hogy a NER gyakorlatilag számolatlanul önti a pénzt a választásba: csak a 2021. évi SZJA visszatérítés kb. 550-600 milliárdos összeget emészt fel, ez nagyjából kétszer annyi pénz, mint amiben a családi pótlék duplázása kerülne. Ez az összeg alapvetően a jó anyagi helyzetű családokat érinti, hiszen az SZJA visszatérítés maximalizálásához havi bruttó 449 400 forint átlagkereset szükséges. Viszonyításként a referencia időszakban (2020. december) az oktatási szektorban 396 ezer Ft, a szociális szektorban 212 ezer Ft, az egészségügyben 461 ezer Ft volt a bruttó átlagbér (KSH alapján). Nos, erre szoktuk szakmán belül azt mondani, hogy remek példa a „perverz újraelosztás” jelenségére, de nevezhetjük akár Máté-effektusnak is: *„kinek vagyon, annak nagyon”*. És ez most csak egyetlen példa volt.

Mivel a kormányzat kampányának jelenleg egyik meghatározó eleme a pénzosztás, az ellenzéki összefogás hasonló reakciója is érthető – bár az államháztartás helyzetét elnézve erre rövid távon esélye sem lesz akkor sem, ha megnyeri a választást. Bár magam többször hangot adtam annak, hogy nem jó, ha a napi politika diktálja a szociálpolitikai lépéseket és intézkedéseket, ettől Magyarországon láthatóan nem tudunk megszabadulni sem egyik, sem másik oldalon.

A balliberális ellenzék mítosza

És akkor itt ki kell térni néhány erősebben megfogalmazott mondatra. Lakner szerint a *„baloldal a CSP-ben pusztá szociális kiegyensúlyozást lát, családpolitikát, rendszert nem ismer, és így nem is értékeli”*. Ezt szeretném cáfolni, ugyanis ismerem az ellenzék politikai programját – ha nem is tartom tökéletesnek, kifejezetten fontos célkitűzés, hogy a jelenlegi elemek megtartása (!) mellett egy kiegyensúlyozottabb családtámogatási rendszer valósítson meg, s a másfél évtizede hanyagolt családi pótlék emelése ennek részét képezze. Hosszabb távon pedig a cél egy szociális helyzetet figyelembe vevő, valós létfenntartást és társadalmi előrelépést segítő rendszer kiépítése. Lakner teljesen félreérti a helyzetet, amikor azt gondolja, hogy az ellenzéki (értve ez alatt mindenkit, aki nem ért egyet a kormányzat szociálpolitikájával) oldalon *„csak központi jövedelemelosztásban tudják kiteljesedni látni a szociális igazságosságot”*. Egyrészt egy központi kormányzat azokra a tételekre tud hatással lenni, melyek felett rendelkezik: például a központi kormányzat a központi elosztási rendszerekre. Másrészt itt a mások szemében a szálkát meglátóknak a saját szemük gerendáit is észlelni, hiszen a jelenlegi kormányzat is a központi jövedelemelosztásban gondolkodik: 13. havi nyugdíj, nyugdíjprémium, SZJA visszatérítés, fegyverpénz és még sorolhatnám. Ha az ellenzéknek valamiben komoly kritika érheti, az pont az, hogy túlságosan is a jelenlegi kormányzat mintáját követve, arra licitálva próbál szavazókat elérni.

A cikkek egy másik fontos eleme, hogy a jelenlegi kormányzattal szemben álló ellenzéki szövetséget és annak ideológiáját balliberálisnak címkézi. Bár ez rímel a domináns politikai narratívára (Lakner egyébként is nagyon jó abban, hogy a maga platformjain hűségesebb szócsove legyen a kormányzati szövegeknek), valójában teljes tévedés.

Az ellenzéki oldal politikailag széles spektrumon húzódik át, kezdve a kifejezetten jobboldali (társadalompolitikailag konzervatív) orientációjú Jobbiktól vagy épp Márki-Zay Pétertől a liberális irányon át egészen a klasszikus baloldali ideákat valló jelöltekig (pl. Jámbor András) és politikai csoportosulásokig. Amit itt ki kell emelni, hogy hála az ellenzéki oldal politikai pluralizmusának valódi viták folynak – többek között a segélyek-támogatások rendszeréről -, s bár nincs mindenben konszenzus, ezen viták konstruktív hatása érezhető. Forgács István azért is nem tudta lerombolni „balliberális szociálpolitikai iskolák” tanait, mert ilyenek nem is léteznek. És tegyük hozzá, hogy a rendszerváltás óta szociálpolitikai értelemben nézve igazán baloldali programot képviselő kormányzat nem is volt az országban. A legtöbb ciklusban a megszorításokat politikai műtermékként behozott kisebb osztogatási hullámok váltották, melyek az elvont források egy részét visszaforgatták, de ezeknek semmilyen valódi, baloldali attitűdjük nem volt.

Munka, munka, munka

A két válasz nagyon fontos eleme volt a jelenlegi „munka alapú társadalomnak” nevezett koncepció alátámasztása. Mindkét cikk azt sugallja, hogy a családi pótlék emelése a munka helyetti segélyezési rendszert preferálja, s ilyen módon elhibázott megközelítés. Itt érdemes rögtön tisztázni, hogy a családi pótlék nem segély, hanem egy univerzális szociálpolitikai eszköz, mely a gyermeknevelés költségeinek részleges kompenzációját célozza. Önmagában a gyermeknevelés költségei sokat emelkedtek az elmúlt években, és ezek a költségek jelentős részben függetlenek a család jövedelmi helyzetétől, így már csak azért is illene ezt részlegesen lekövetni.

A családi pótlék korrekciója azért is szükséges, mert a jövedelmi egyenlőtlenségek egyre nagyobbak a magyar társadalomban és ez jelentős mértékben érinti a gyermekeket is. A gyermekek száma ugyanis a valóságban fordítottan arányos a jövedelmi státusszal, a legalsó jövedelmi tizedben majdnem ötször annyi gyermek él, mint a legfelsőben, miközben a legfelső jövedelmi tizedben majdnem nyolcszor annyi jövedelem összpontosul, mint a legalsóban. És a felső jövedelmi tizedek tudják maximalizálni gyermekekhez kapcsolódó támogatások lehívását. Ez egy irtó rossz hatásfokú rendszer, aminek vesztesei a gyerekek, az ő esélyeik rendkívüli mértékben csökkennek a szegénységből kitörésre, ezen majd ront még az oktatási szegregáció is, és ezzel újra is termelődik a jelenség (vannak nagyon jó mobilitási kutatások, érdemes ezeket olvasni).

A pusztán munkapiaci lehetőségekre alapuló koncepcióval és támogatási rendszerrel a legfőbb gond az, hogy a magyar munkapiac meglehetősen torz. Ami még rosszabb, hogy nem pusztán a kapitalista működés tette azzá, hanem ebben a kormányzat aktív közreműködése is benne van. A megszerzhető jövedelmek nem az elvégzett munka (hozzáadott) értékétől függenek, de még csak nem is tükrözik a munkavállaló tanulásban, képességfejlesztésbe fektetett erőfeszítéseit sem. A legszegényebb rétegek foglalkoztatási helyzete valóban javult az elmúlt évtizedben, ebben a 2008-2009-es válság utáni általános és globális konjunktúra mellett volt szerepe a kormányzati intézkedéseknek is, de a magyar gazdaság eközben jó messzire került a 21. századtól, és ennek problémáit a kormányközeli elemzések is hosszasan sorolják. A hangos dübörgés mellett kitekintve más országokba a mi gazdasági szárnyalásunk épp, hogy csak nem zuhanás, alig van már olyan gazdasági vagy társadalmi indikátor, amiben nem az utolsó helyeken tanyázunk. Ebben a gazdasági közegben a munka alapú megélhetésre hivatkozni meglehetősen tragikus.

A sokat emlegetett közmunka programról a kormányzati foglalkoztatási portál is leírja, hogy a bevont személyek közel fele nem reintegrálható a nyílt munkaerő-piacra. A megszerzhető jövedelemmel nem lehet kitörni a szegénységből, a hátrányos helyzetű térségekben a települési közmunka-programok pedig feudalisztikus függőségi hálózatokat termeltek ki. A felzárkózási programok képzési és kompetencia fejlesztő programjai sem sokat érnek, ha nem társul hozzá a kísérő programok széles és hosszú távon működő köre, ugyanis egy (vagy több) évtizedes távlatban alternatív túlélési stratégiába kényszerített csoport reintegrációja hosszú folyamat. Tetszik, nem tetszik, a szociális munkában generációs távlatokban beszélünk (még a Németh György által említett L. Ritók Nóra is), nem 2-3 éves projektekről vagy lepapírozott képzésekről.

A harmadik tényező pedig az, hogy a sokat emlegetett munkaerő-hiány szerkezeti jellemzői jelentősen befolyásolhatják az elhelyezkedési esélyeket: hiába van szükség a városban szakképzett munkásokra, ha az a szakképzett munkás egy borsodi zsákfaluban ül és az utolsó vonat vagy buszjárat is megszűnt. És itt tényleg szeretnék hivatkozni Vecsei Miklósék munkásságára, mivel ők sok esetben felismerték és érdemben reagáltak ezekre a strukturális problémákra (pl. elkezdtek hordani az embereket az elérhető és még működő tömegközlekedési végpontokra), melyekre az állami rendszerek képtelenek voltak. A magam gyakorlati tapasztalatai is azt mutatják, hogy a mélyszegény családok tagjai igenis dolgoznak, nem is keveset - az iskolából hiányzó gyereket a családdal találtuk meg, épp napszámban, egy „veszélyeztető” anyukáról pedig az derült ki, hogy azért vannak egyedül a gyerekei, mert hajnalban el kell indulnia otthonról, hogy beérjen a műszakba. Ezeknek az embereknek olyan fokú a kiszolgáltatottságuk, hogy ez gyakorlatilag esélytelenné teszi őket a kitörésre, főként hogy ezt a társadalmi réteget a többség a látható devianciák alapján ítéli meg. De próbáljon meg valaki a napi bejelentésre épülő építőipari vagy mezőgazdasági munkából táppénzre vagy szabadságra menni úgy, hogy a napi bejelentés is sok esetben csak akkor történik meg, ha jön a „füles” az ellenőrzésről. Lehet leszólni a társadalommérnökösödő szociális munkásokat, de időnként meg lehet nézni ezt a világot azok szemszögéből is, akik benne élnek.

Végül: senki nem gondolja a jelenlegi kormányzattal szemben álló közül sem, hogy munka HELYETT pénzt kell osztani az embereknek. Nem igaz, hogy a megoldást a „megemelt segélyezésben” látják. De azt belátják, hogy a jelenlegi rendszer korrekcióra szorul, ugyanis önmagában a munkaerő-piacra toloncolás nem oldja meg a szegénységi és (esély)egyenlőtlenségi problémákat. Kiterjedtebb és jobban átgondolt, összehangolt támogatásra van szükség, ami nem a társadalmi piramis teteje felé csoportosítja a jövedelmeket, hanem a lent ragadtakat próbálja felsegíteni - nem kényszeríteni, büntetni, zsarolni, hibáztatni, stigmatizálni, hanem segíteni. Olyan rendszer kell, amely összefüggő rendszerben egyesíti megába az egyéni és társadalmi szintű beavatkozásokat az univerzális ellátásokat, a rászorultság alapú transzfereket és a munkaösztönző támogatásokat egyaránt, és mindezek mellé intenzív szociális munkát biztosít.

Meleg Sándor

társadalommérnökösödő szociális munkás.

